

MAKA (319) *sb f*

f (375), *m* (1) [*w funkcji n-pers*].

sg *N* mąka (53). ◇ *G* mąki (166). ◇ *A* mąkę (30). ◇ *I* mąką (65). ◇ *L* mące (1). ◇ *pl N* mąki (2).
◇ *G* Mąk(o)w (1). ◇ *A* mąki (1).

Sł stp, *Cn notuje*, *Linde XVI – XVIII w.*

1. *Proszek otrzymywany z drobno zmielonych części niektórych roślin, zwłaszcza ziarn zbóż* (317) :

a. *Z ziarn zbóż, używany głównie jako produkt spożywczy; farina BartBydgd, Vulg, PolAnt, Mącz, Calep, Cn; far Murm, Mymer¹, BartBydgd, Cn; mola Cn; [użycia bezprzydawkowe dotyczą przeważnie mąki żytniej]* (258) : *BierEz* L3; *Murm* 119; *Mymer¹* 16v; *Widząc to on który był nad pyekarzmi iż ten fluffny wyprawił rzekł/ yam wydział iżem myał trzy dzyeże mąky na głowye moiey HistJóz* A4v; *BartBydgd* 55b, 56; *GlabGad* G7, G7v [2 r.]; *KlosAlg* E4; *RejRozpr* H2v; *Item kaplanowi yednemv wwiganowie za trzi wyertelye mąky pyenyadze vkradł LibMal* 1545/104; *RejJóz* I8v; *Leop Matth* 13/33; *BibRadz Iudic* 6/19, 1.Reg 1/24, 4.Reg 7/1, *Matth* 13/33, *Luc* 13/21; *vpiecz mi iedno s tey mąki plácek (zową drudzy podpłomyk) BielKron* 84; *Emánuel Cesarz Grecki námiefzał w mąkę wielkich trućin/ którą potruł wiele ludzi Krześciańskich. BielKron* 181, 62v, [85²], 301 [2 r.], 309; *Farinaceus cibus, Pokarm z mąki. Mącz* 118a; *Lachanum, Latine olus, Ziele ku yedzeniu dobre/ Niektórzy też chcą mieć nieyáką lákoć z mąki á z ziela. Mącz* 181c, 118a [2 r.], 302a, 308c, 331a; *á fok weźmi/ á zmiefzay ij z białym chlebem álbo z mąką iáko ciáfto SienLek* 64v, 51v, 67v, 91, 93, 119v, 128, 135v; *RejAp* 151; *oczy fie iáko v fczurká kiedy z mąki wylezie blyźczą RejZwierc* 62, 125; *BielSpr* 48; *HistHel* B2v; *CzechRozm* 6v; *SkarJedn* 254; *Y ták fie oną iáłmużną wzbogáciłá/ ifz iáko z młyná/ z onego gárnká gdzie rę [!] trochę miałá/ mąká fie iey przez pultrzećią látá/ poki głód trwał/ fypála. SkarŻyw* 103, 103, 252; *CzechEp* 201; *Testuaceum – Pałzteta z mąki. Calep* 1061a; *Turunda – Kukiełka z mąki iaką tuczą ptałtwo. Calep* 1095b, 408a; *Mąká lámá drożey fie przedác może niż żyto GostGosp* 112, 18, 32 [2 r.], 54, 56, 110, 140; *Phil* R4; *Podobne iest kroleństwo niebiekie kwáłowi/ który wzięwłzy niewiáftá zákryłá we trzy miáry mąki [quod acceptum mulier abscondit in farinae satis tribus]/ áż wftytká fkwásniála. WujNT Matth* 13/33 [*przekład tego samego tekstu: Leop, BibRadz Matth* 13/33, *Luc* 13/21, *WujNT Luc* 13/21], *Luc* 13 arg, 21; *y mąkę z wapnem zmiefzáną ná żywność drogo im przedawáli PowodPr* 57; *SkarKaz* 579a.

Użycia w pl na oznaczenie różnych gatunków mąki (3): *BielKron* 272v; *vftáwiamy: áby do niego [do Gdańska] wodą inné towary niefzły/ iedno zboża/ mąki/ y leśné roboty SarnStat* 1132 [*idem*] 1234.

W połączeniach szeregowych (18): *ya kom ya [...] nyewszyał vczeladnyce thwey barbary konopy mąky zytha prosza yączmyenyv ZapWar* 1502 nr 1938, 1529 nr 2357, 1534 nr 2545; *A Bowiem thimy drogamy wożą Píchenyczą Slody, mąkę, myod y yne rzeczi MetrKor* 57/119v [*idem*] 59/280v; *Leop* 1.Reg 25/18; *BibRadz* 1.Par 23/29, *Eccli* 39/30[31]; *BielKron* 37, 67, 111v; *Mącz* 192b; *BielSpr* 48v; *BudBib Eccli* 39/30[31]; *SkarŻyw* A3; *Szuka gdzieby kupiła mąki/ iáryzn/ máłłá BielRozm* 10; *WujNT Apoc* 18/13; *SarnStat* 202.

W porównaniach (2): *Kto dobrodzieyftwá oddawa wdzięcznoścíá/ iákoby ofiarował mąkę/ á kto dobrodzieyftwo okázuie/ czyni ofiarę chwáły. BudBib Eccli* 35/2 [4]. *Cf* »miałki jako mąka«.

W charakterystycznych połączeniach: mąka dobrze wystana, najprzedniejsza, pieczona, prażona, przychędożona, szczyra, (u)warzona (2), wszelka (2); beczka mąki, czwirthnia, dzieża, efa (7), gar(z)ść (garstka, przygarśnie) (9), kadź (przykadek) (3), kłoda, korzec (5), łot (2), miar(k)a (11), trocha (7), wiertel; chleb z mąki (3), kasza (2), kołacz, kuch, kukielka, łakoć, paszteta, placek (3), pokarm, uczyniony (czynić) (3), upiec.

Przysłowie: Lecź wierz mi wie poczemu/ w Suleiowie mąką [= jest niegłupi] RejZwierz 81.

Zwroty: »mąkę pytlować; mąka pytlowana« = wielokrotnie mleć i przesiewać mąkę przez drobne sito; *farina simila PolAnt* (1;2): *BibRadz Gen* 18/6; Pollintor, Młynarz albo pytelnik który mąkę pytluye. *Mącz* 308c; Wolęć dąć ná to mieyfce/ mąki pytlowanéy *WyprPl* Cv.

peryfr. »[jakim] siać mąkę sitkiem« = być uczciwym lub nieuczciwym (1): Kto gęstym á kto rzadkim sieie mąkę sitkiem. *BielRozm* 9.

Wyrażenie: »biała mąka« = *simila BartBydg, Vulg, PolAnt; farina alba BartBydg; polenta, similago Vulg; farina simila PolAnt* [szyk 23:10] (33): *BartBydg* 143b; *Leop Lev* 2 arg, 1, 2, 4, 5 (12); *BielKron* 76v, 111v; *SienLek* 170v, 179; (tedy ma być) plácek zbialey mąki przafny/ oliwą rozmieszány *BudBib Lev* 2/4, *Gen* 18/6, *Ex* 29/40, *Lev* 2/1, 2, 5 (16).

»mąka czysta« = *simila PolAnt, Vulg; pollen, pollis Mącz, Cn* [szyk 12:3] (15): *FalZioł* V 63v; Tedy mafz ku Cielcowi oddać ofiarę śniedną/ troię dziefiątą część Efá/ mąki przedniecystey nágniecioneey z połowicą Hinu oliwy. *BibRadz Num* 15/9, *Lev* 23/13, 17, *Num* 7/37, 43, 49 (11); *Pollis, vel pollen, flos tritici, Płzeniczny kwiát/ to yeft nayczifstza á nayprzednieyfza mąką. Mącz* 308c; *SienLek* 117v; *WujNT Apoc* 18/13.

»mąka hreczysna, tatarczana« (1:1): *FalZioł* V 89; tám teź żony ich zlypuią mąkę płzeniczną/ y hreczyńną/ z ktorey náczynią pláckow *StryjKron* 161.

»mąka jar(ęc)a« [szyk 2:1] (3): *FalZioł* I 37c; iáręcey mąki żytney nábywfy/ w nowy gárniec zálepiwfy/ wltáwić w piec áź fyie wpiecze *SienLek* 54; ty źiołá wfyzytki zmieszay z żytną mąką iárą *SienLek* 54.

»mąka jęczmienna« = *alica Murm, BartBydg; polenta (pulentia) Mącz* [szyk 48:11] (59): *Murm* 119; *BartBydg* 7; Teź mąka ięczmienna/ z łokiem babczanym/ á łtrochą ocztu zmieszana/ á ciepło na żywot przyłożona. Stanowi barzo czyfcie łtolcze. *FalZioł* V 39, I 1c, 2b, 23c, 43b, 52b (39); *GlabGad* G7; *Mącz* 308a; *SienLek* 66v, 85v, 86v, 90, 100v (16).

»mąki mełcie; mąka umełta« (1;1): wezmi [...] kołci iakichkolwiek łtarthych na proch/ dwie dragmie, mąki z riżu vmełtey łtarłzy/ á zmieszay ty rzeczy wfyztyki łpołem *FalZioł* V 89; Kluczник około mąki mełcia ma doyrzeć/ áby tego w podrunie záwždy z potrzebę miał. *GostGosp* 54.

»miałka mąka; miałki jako mąka« (2;1): *Similaginaceus panis, Z* miałki mąki płzenicznejey vcziniony/ zemłá/ biały chleb. *Mącz* 393d, 393c; ále [proch] ma być miałki iako mąką. *BielSpr* 73v.

»mąka owsiana« [szyk 2:2] (4): *FalZioł* III 24d; *Avenaria farina, Owliána mąką. Mącz* 20a; *SienLek* 56v, 126.

»mąka pospolita« (1): Wychodziło v krola Sálomoná káždy dzyeń ná łtrawę/ bialey mąki trzydzyeści korcy/ á połpolitey łześcdzyefiát korcy *BielKron* 76v.

»mąka pszeniczna (a. pszena, a. pszenica)« = *similago Murm, Vulg, Mącz, Cn; simila Mącz, Cn* [szyk 29:3] (32): *Murm* 119; *NAprzod* mąka pieczona pszeniczna z winem albo z wodą wwarzona á małem omalżczona/ iefth barzo na kaźel dobra *FalZioł* V 81v, I 7b, 92b, 93a, III 25a, b (15); mąka pszena dla fwey miałkości iefth barzo tłufta y rzadka *GlabGad* G7; *Leop Lev* 2/1; *BibRadz Eccli* 39/30[31]; *BielKron* [85²]v; *Mącz* 393c, d; *SienLek* 71, 78, 86v, 102, 121 (8); *BudBib Eccli* 39/30 [31]; *StryjKron* 161.

»mąka rżana, żytna« [szyk 5:3] (4:4): *ZapWar* 1527 nr 2395; Też fok Czemierzicze z mąką rżaną zmiełzany/ myłzy od thego zdychaią *FalZioł* I 46a; Takież chleb/ á wżakoż z żytney mąki dobrze wyłtaney/ więczy człowieka tuczy *FalZioł* III 25b; *GlabGad* G7; *SienLek* 54 [2 r.] 121, 129.

»mąka siana« (1): Nábráli tedy ludzye Izraélłcy s fobą mąki fianey pirwey niżli ná kwas zádzyálana była *BielKron* 30.

»starty na mąkę« (1): Też wyka trochę vprażona, á potym ftarta na mąkę, á z miodem zmiełzana [...] barzo tuczy wyzchłe⁸⁰ człowieka *FalZioł* V 89v.

»światła mąka; światłość mąki« = *mąka wyborowa, najdelikatniejsza; Clusinum far, pollis, simila Calep* (3; 1): *Pollis* – Kwiat nazicze, item światłoczmąki. *Calep* 818a; *Similagineus* – Zświatłei maki vczinioni. *Calep* 981a, 208a, 981a.

Szereg: »(nie) mąka, (a, i, ani) olej (a. oliwa); mąka z olejem (a. oliwą)« [szyk 16:1] (15;2): *Leop Lev* 2/2; *BielKron* 37, 38, 84, 84v; *RejPos* 81v [2 r.]; *RejZwierc* 125; *BudBib Lev* 2/2, 7, 14/10, 21, 3.*Reg* 17/12, 14, 16; Potym mąki oleiu/ zówždy dołtawáło/ Ták iż każde naczynye/ pełne zołtawáło. *HistHel* B2v, B2. [*Ponadto w połączeniach szeregowych 6 r.; w połączeniach niewspólrzędnych 31 r.*].

Wprzen (1): Gdyż mnie w dzieży małz/ którą znam być światem/ A wiare świętą/ kwáfem mienię zá tem; Mąki ze trzech miar/ nie żáluy vdźielić *GrabowSet* O2.

b. *Z innych roślin (używana wyłącznie do celów niespożywczych, głównie w lecznictwie) (59)*: Albo theż mąka łtego nafienia [*Inianego*] zmiełzana z mąką Fenigreci/ z małem maiowym/ á thego namazawłzy na chuftę ciepło/ przylož na ciężkhoć pierfi *FalZioł* III 17d; Też mąka iey [*ptaszej wyki*] w oczcie wwarzona/ á na dymiona przyložona rzezanie oddala *FalZioł* III 22a, I 88b, III 17b, 22a, V 71.

W połączeniu z nazwą rośliny lub przymiotnikiem od tej nazwy [w tym: czego (27), ai (18), z czego (4); mąka + określenie (46), określenie + mąka (3)] (49): Wezmi [...] mąki nafienia *Inianego*/ małła throczę/ wofku theż niewiele/ á łtego vcżyn małć *FalZioł* I 81c; Theż woda tego Kołmaczku zmiełzana z miodem/ z mąką wilcze⁸⁰ grochu/ rany czyści *FalZioł* I 114a; Mąka łtych gorzłkich *Lupinow* zmiełzana z miodem/ iefth dobra ku iedzeniu tym ktorzy glifthy maią w żoładku albo w ielitach *FalZioł* III 17d; Mąka pthafzey wyki żywoth odmiękcza y vrynę pędzi *FalZioł* III 22a, I 3a [2 r.], 5b, 47d, 81a, c (43); *Lomentum*, Mąká wielogrochowa którą zmázy ná łzaciech wycieráya y wymymáya [!]. *Mącz* 197a; á wżákże miałto otrąb lepłza iefth bobowa mąká kiedy może być. *SienLek* 118; Weźmi [...] mąki ięczmienney ieden łot/ mąki z koźiorożcu tyleż/ zmiełzay łpołem á czyniąc plałtry przykłáday *SienLek* 146, 86v [2 r.]; *Calep* 612a.

W charakterystycznych połączeniach: mąka bobowa (15), kąkolowa (2), wielogrochowa, (u)warzona (2); mąka czarnuszki (czarnuszkowego nasienia) (3), fenigreci (*fenumgrekum*) (12), *Inianego* nasienia

(siemienia) (6), lupinow gorzkich, ptaszej wyki (2), wilczego grochu (3); mąka z gorzkich lupinow, z gorzkich migdałow, z koziorożcu, z lnianego nasienia; mąki łot (2); uczyniony z mąki (2); uwarzyć mąkę.

Zwrot: »na mąkę zetrzeć, stłuczony, zmełty« [szyk zmienny] (2:1:1): Wezmi Lupinos/ á zetrzy ie na mąkę *FalZioł* V 42, I 88b, 91c, V 111.

Wyrażenie: »mąka miałka« (1): Theż nafienie malonowe na flonczu wluźzone/ potym na mąkę miałką łthłuczone/ z ięczmienną albo s krochmalem zmieszawły á tak tey mąki w wodzie rospuźczać á thą wodą day łie biały głowie vmyć kthora by miała flakhi na twarzy *FalZioł* I 88b.

2. *Drobno roztarta jakakolwiek substancja; proszek* (1) : Niewiesz iż taką twardość mam/ Y z żelázá mąkę działam. *BierEz* Rv.

3. *n-pers* (1) : Ktorą apellacją łzałtal wdomu Mączkow tkwyącą wćczyęnyę: wyiawły yą łzam szczany snowu yą łzam vrzędownyę wyetknął wćczanyę bo łzamyh Mąnkow doma nyebelo *ZapKościę* 1584/[49²].

ZZa